

OD REDAKCJI

DOI: 10.21697/fp.2018.1.01

Artykuły zebrane w dziale tematycznym zatytułowanym *Pedagogika ogólna w Polsce wobec czasu minionego, ewolucji i nowych wyzwań* są pokłosiem ogólnopolskiej konferencji naukowej pt. „Polskie koncepcje pedagogiki ogólnej na tle porównawczym”, która odbyła się w dniach 27–28 września 2017 roku w Instytucie Pedagogiki Uniwersytetu Wrocławskiego. Jej współorganizatorem był kierowany przez Romana Lepperta Zespół Pedagogiki Ogólnej, działający przy Komitecie Nauk Pedagogicznych Polskiej Akademii Nauk. Wprowadzając do lektury wygłoszonych wówczas referatów, trzeba przywołać przynajmniej niektóre założenia przyświecające organizatorom przy przygotowywaniu wspomnianej konferencji.

Jedną z głównych przesłanek konferencji było ponowne postawienie pytania o samoświadomość pedagogiki ogólnej konfrontowanej z nową sytuacją zaistniałą w wyniku transformacji systemowej w Polsce oraz zmianami dokonującymi się w kolejnych dekadach w pedagogice i edukacji. Świadectwami ważności zarówno tak postawionego pytania, jak również stałego powracania do kwestii tożsamości i zmiany w autorefleksji rodzimej pedagogiki ogólnej po 1989 roku są nie tylko takie publikacje, jak *Pedagogika ogólna. Tradycja–teraźniejszość–nowe wyzwania* (Bydgoszcz 1995) czy *Ewolucja „ogólności” w dyskursach pedagogicznych* (Bydgoszcz 2005), lecz także szereg innych aktywności, książek i artykułów opublikowanych w ciągu ostatnich trzech dekad. Podobnie jak konferencyjne wystąpienia oraz dyskusje, z których sprawozdanie autorstwa Dariusza Stępkowskiego Czytelnik znajdzie w przedkładanym mu numerze „Forum Pedagogicznego”, zebrane w dziale tematycznym artykuły należy rozpatrywać w kontekście wskazanego wyżej zagadnienia, ze świadomością, że z oczywistych względów wskazany zespół głosów nie może go w żaden sposób wyczerpywać.

Ponadto z założeń towarzyszących wrocławskim obradom i stanowiących istotny kontekst dla recepcji zebranych w tym numerze artykułów należy przypomnieć i te, które odnosiły się do wskazanych przez organizatorów czynników określających aktualny stan pedagogiki ogólnej, takich jak: dystans dzielący nas od momentu inicjacji przemian społeczno-politycznych w Polsce, relacje pedagogiki ogólnej względem innych subdyscyplin w obliczu procesów urynkwiania zarówno edukacji, jak i wytwarzania wiedzy naukowej, charakter obecnej zmiany pokoleniowej związany m.in. z różnicami w rozkładzie liczebności i rekrutacji poszczególnych generacji naukowców naszej dyscypliny. Warto od razu zaznaczyć, że głosy konferencyjnych wystąpień oraz publikowanych w tym numerze artykułów nie rozłożyły się równomiernie wobec przywołanych wyżej oczekiwań. Co równie ważne dla odczytania prezentowanych poniżej badań i stanowisk, ich autorzy wchodzą w skład reprezentacji zróżnicowanego, pluralistycznego środowiska pedagogów ogólnych w Polsce, a sama

inicjatywa konferencyjna stanowiła i stanowi jedynie jeden z licznych punktów na mapie aktywności badaczy orientujących się na teoretyczne podstawy dyscypliny. Korzystając zatem z wyłaniającego się z poniżej zamieszczonych artykułów obrazu kondycji pedagogiki ogólnej, nie należy przyjmować, że daje on pełny wgląd w jej stan i dynamikę, a raczej że zgodnie z tym, co zostało wcześniej powiedziane o trzech ostatnich dekadach aktywności badawczej pedagogów ogólnych, zebrane artykuły należałoby traktować jako kolejne ważne uzupełnienie tego obrazu czy też jutrzejczy stopień pośredni w drodze krystalizacji naszej samoświadomości.

Po tym krótkim, ogólnym wprowadzeniu przejdźmy do przeglądu w pierwszej kolejności artykułów składających się na *Dział tematyczny*, a następnie pozostałej zawartości przedkładanego do rąk Czytelnika kolejnego numeru czasopisma. Został on poprzedzony niezwykle ważnym i godnym uwagi oraz refleksji listem otwartym podpisanym przez redaktorów naczelnych czasopism wydawanych pod patronatem Komitetu Nauk Pedagogicznych, działającego przy Polskiej Akademii Nauk na temat zapowiedzianych ustawą niepokojących zmian, które dotyczą ewaluacji osiągnięć pracowników naukowych na podstawie ich publikacji w periodykach.

Otwierający blok tematyczny artykuł Bogusława Śliwerskiego *Pedagogika ogólna w ponowoczesnym świecie* podejmuje problematykę kondycji i usytuowania tendencji obecnych we współczesnej pedagogice teoretycznej konfrontowanej z dynamicznymi zmianami kontekstów jej funkcjonowania. Podejmujący wysiłek porządkowania wytwarzanej w pedagogice wiedzy muszą się dziś liczyć zarówno z charakterystycznymi dla naszych czasów przemianami, które zachodzą w praktyce społecznej, jak i z tym, że żaden z aktualnie dostępnych i wskazywanych przez badaczy jako do przyjęcia teoretyczny fundament, umożliwiający rozwój szczegółowych nauk pedagogicznych, nie jest w stanie skutecznie zabiegać o wyłączność. Ten stan rzeczy nie może prowadzić do paraliżu komparatystyki oraz prób systematyzacji i wartościowania wytwarzanej przez badaczy wiedzy, wymaganych ujęć i ustaleń, które biorą pod uwagę konsekwencje ewolucji i transformacji. W zgodzie ze wskazanymi założeniami autor wyróżnia i omawia pięć podejść do pedagogiki ogólnej, co składa się na zasadniczą część jego artykułu: omawiającego fundament poszczególnych subdyscyplin nauk pedagogicznych, autonomiczną subdyscyplinę wśród nauk szczegółowych w pedagogice, metapedagogice, komparatystyce myśli oraz metanauce.

Dla rozumienia kształtu i tendencji rozwojowych współczesnej pedagogiki ogólnej niezbędne są prace retrospekcyjne. W *Dziale tematycznym* w zasadniczy sposób tego rodzaju ujęcia reprezentują dwa artykuły: Teresy Hejnickiej-Bezwińskiej *Koncepcja pedagogiki (i pedagogiki ogólnej) w Szkole Lwowsko-Warszawskiej* oraz Lucyny Dziaczkowskiej „*Podstawy współczesnej pedagogiki*” Stefana Kunowskiego *jako przykład kreowania pedagogiki ogólnej*. Pierwszy z nich podejmuje problem nieodrobionej lekcji pedagogiki: Szkoła Lwowsko-Warszawska nie tylko szeroko oddziaływała przez licznych swoich przedstawicieli i sformułowane koncepcje na poszczególne dyscypliny tak w wymiarze rodzimym, regionalnym, jak i międzynarodowym,

europiejskim, ale równieŝ znajduje swój oddźwięk jako aktywny, istotny element recepcji przeszłości we współczesnym dyskursie nauk humanistycznych i społecznych. Autorka koncentrując się na postaci i dorobku Kazimierza Twardowskiego, odkrywa dla nas znaczenie i rolę Szkoły Lwowsko-Warszawskiej w instytucjonalizacji i dyscyplinaryzacji pedagogiki w okresach po I i II wojnie światowej, a następnie poświęca uwagę formule koncepcjom pedagogiki i pedagogiki ogólnej jego ucznia, Kazimierza Sośnickiego, oraz ograniczeniu dostępności i wyhamowaniu ich wpływu w okresie działania cenzury przypadającej na czasy Polski Ludowej.

Podobnie artykuł Lucyny Działkowskiej koncentruje uwagę na sformułowanej w pracy Stefana Kunowskiego *Podstawy współczesnej pedagogiki* koncepcji pedagogiki ogólnej oraz jej współczesnej recepcji. Owo podobieństwo wyraża najpełniej formuła zadania, jakie postawiła autorka sobie i czytelnikom: ukazanie oryginalnej koncepcji związanego z Katolickim Uniwersytetem Lubelskim badacza jako znaczącej dla polskiej pedagogiki ogólnej w kontekście tradycyjnych i aktualnych jej ujęć. Autorka systematycznie i przy użyciu wybranych kontekstów teoretycznych analizuje *Podstawy współczesnej pedagogiki*, wydobywając z książki trwałe i wymagające kontynuacji, a czasami aktualizacji, treści składające się na pojęcie pedagogiki ogólnej Kunowskiego.

Kolejne dwa artykuły łączy intencja dodania do zbioru dotychczas wypracowanych koncepcji pedagogiki ogólnej własnych podejść, tym samym przekroczenia w dialogu z tradycją zastanego sposobu myślenia. Pierwszy z nich, *Pedagogika ogólna jako wprowadzenie do humanistyki – hermeneutyka kapitału symbolicznego i odzyskiwanie ciemnych iskier tradycji*, autorstwa Krzysztofa Maliszewskiego, wskazuje na ów, można by rzec, gest przerastania, jako na cechę zasadniczą tego swoistego miejsca formułowania podstawowej myśli pedagogicznej: „Pedagogika ogólna – zaznacza autor artykułu – to hermeneutyczne przedsięwzięcie przesuwania horyzontów w podejmowanej wciąż na nowo pracy (re)interpretacji tego, co uznajemy za *pedagogicznie istotne*”. Jak powinna się spełniać tego rodzaju troska o tradycję pedagogiki? – to druga z podjętych przez autora kwestii.

Natomiast Mariusz Dembiński w artykule *Pedagogika ogólna w internalistycznej ramie* koncentruje uwagę na dziejach powiązania języka i doświadczeń badacza ze studiowaną dyscypliną, w efekcie czego w jego świadomości wyłania się silnie zindywidualizowana, zmienna w czasie struktura poznawcza, którą można nazwać pedagogiką ogólną. Autor eksponuje zależność między poszczególnymi wyobrażeniami abstrakcyjnej struktury a procesami myślowymi, które zachodzą w umysłach osób kształtujących jej rozumienie po swojemu. Równie istotną rolę w tej koncepcji odgrywa retoryka, jako dyskursywna forma obiektywizacji subiektywnych wyobrażeń za pomocą zintegrowanych tropów i metafor.

Zmiany zachodzące w polskiej pedagogice w okresie ostatnich trzech dekad obejmują obok recypowań i przyrostu koncepcji również przekształcenia podstawowych jej pojęć. Artykuł Aliny Wróbel *Język współczesnej pedagogiki w perspektywie komparatystyki myśli pedagogicznej. Wybrane przykłady zmian leksykalnych* wskazuje

na dające się wyróżnić zasadnicze tendencje zaistniałe po 1989 roku w tego rodzaju procesach oraz ich konsekwencje dla uprawiania pedagogiki, jej tożsamości i statusu jako dyscypliny naukowej. Wagę tego rodzaju badań podkreśla stanowisko autorki, zgodnie z którym „rozumienie najważniejszych dla pedagogiki pojęć (zwłaszcza dotyczących jej przedmiotu badań) stanowi fundament myślenia pedagogicznego”.

W tym duchu zadanie rozbudowy aparatury pojęciowej podejmuje Alicja Żywczok w artykule *Troska, zatroskanie, troskliwość – niespecyficzne przedmioty badań pedagogiki ogólnej*. Swą inicjatywę autorka uzasadnia tym, że zarówno jako zjawisko, jak i kategoria teoretyczna troska nie została w pedagogice wystarczająco zgłębiona badawczo, co zważywszy na jej potencjał, nośność i wymowę, obliguje do eksploracji. W tym celu autorka przywołuje wybrane stanowiska filozofów, wskazuje na obecność kategorii w psychologii, teologii, naukach politycznych i medycznych, rozpoznaje jej pole wyrazowe i zasoby leksykalne w języku polskim, a następnie rekonstruuje warunki i przebieg wychowawczego kształtowania człowieka troskliwego.

Kolejny artykuł prezentowany w *Dziale tematycznym*, Jarosława Gary, pt. *Granice dyskursywności światopoglądowej współczesnej myśli pedagogicznej*, dotyczy charakterystycznych, wyróżniających tę myśl treści. Autor wyodrębnia trzy etosy – polisemiczności i pluralizmu kulturowego, demokratyzacji i transparentności społecznej oraz praw człowieka i upodmiotowienia statusu jednostki – których zignorowanie w budowanej dziś koncepcji pedagogicznej oznaczałoby jej niewspółmierność względem tego, co aktualnie określa praktykę społeczną. Innymi słowy, „myśl pedagogiczna, która nie wykazuje się respektem dla przywoływanych etosów lub kreśli swe własne projekty, dokonując ich marginalizacji lub wręcz je dezawuuując, przestaje być reprezentatywna, by tak rzec, dla historyzoficznego statusu współczesności”. Tę generalną tezę autor w kolejnych krokach poddaje szczegółowej kategoryjnej analizie i wzmacnia rozbudowaną, przebiegającą na kilku płaszczyznach argumentacją.

Można powiedzieć, że również na odczytanie charakterystycznej treści pedagogiki ogólnej, jaką jest teoria społecznej *praxis*, został ukierunkowany artykuł Sławomira Banaszaka *Pedagogika ogólna a socjologia ogólna*. Autor podejmuje w nim zagadnienie pokrewieństwa między socjologią jako nauką o społeczeństwie a pedagogiką jako nauką o wychowaniu, które to pokrewieństwo w przypadku socjologii ogólnej i pedagogiki ogólnej zyskuje jego zdaniem jeszcze bardziej zespolony charakter, co nie wyklucza istnienia zachodzących między tymi dziedzinami różnic. Egzemplifikacji, wyjaśnianiu i pogłębionemu odczytaniu natury tego pokrewieństwa w wymiarach teoretyzowania i instytucjonalizacji towarzyszy wrażliwość na podzielane czy analogiczne niuanse.

Teoria społecznej *praxis* to również punkt wyjścia artykułu Michała Głazewskiego *Edukacja jako symulakrum*. Autor nawiązuje w nim do pojęcia wypracowanego przez wiążanego z poststrukturalizmem francuskiego filozofa i socjologa Jeana Baudrillarda, którym ten się posługuje, opisując i poddając krytyce zarówno sposób, jak i konsekwencje współczesnego nam wytwarzania rzeczywistości społecznej. W jego ujęciu staje się ona hiperrzeczywistością – przestrzenią zdominowaną

przez replikowanie symulacji, w konsekwencji czego sama rzeczywistość jest już dla nas nieosiągalna, nie mieści się w porządku dostępnych nam opcji. Pytanie o rozumienie i możliwe włączenie kategorii symulakrum do dyskursu pedagogiki jako jednego z wielu narzędzi heurystycznej analizy poprzedza w artykule wielostronna dyskusja nad tym pojęciem i obecnie funkcjonującą praktyką edukacji.

Do innego nurtu myśli krytycznej nawiązuje artykuł Mirosławy Nowak-Dziemianowicz *Koncepcje uznania w perspektywie pedagogiki ogólnej jako alternatywa wobec neoliberalnej wizji współczesnego świata*. Autorka wychodzi od koncepcji uznania stworzonej Axela Honnetha, kontynuującego tradycję teorii krytycznej szkoły frankfurckiej. Jak postuluje, „Oparty na walce o uznanie konflikt moralny musi być przez pedagogikę ogólną: rozpoznany, opisany i zrozumiany na poziomie teoretycznym, na poziomie praktycznym powinien zmierzać do budowania pedagogicznej kultury uznania. Uznanie będące warunkiem każdej tożsamości powinniśmy – w moim przekonaniu – włączyć dzisiaj w normatywny system celów wychowania/edukacji”. Pozwoliłoby to wzmocnić niezbędną zdaniem autorki alternatywę dla obecnie dominującej neoliberalnej wizji rzeczywistości społecznej. Artykuł w całości dostarcza wyjaśnienia wyrażonego stanowiska i je uzasadnia.

Odpowiedź na tego rodzaju zagrożenia i uwarunkowania stanowi również zagadnienie podejmowane przez Celinę Czech-Włodarczyk w artykule *Potencjał społeczny i pedagogiczny koncepcji „social resilience” w erze neoliberalnej*. Autorka rekonstruuje i omawia wskazaną koncepcję oraz uwarunkowania rynkowe, odwołując się do pracy pod redakcją Petera A. Halla i Michèle Lamont pt. *Social Resilience in the Neoliberal Era*. W ujęciu obu autorów „social resilience oznacza efekt, jaki osiągają członkowie grupy w zapewnieniu własnego dobrostanu w obliczu zagrożenia”, można powiedzieć, że dotyczy umiejętności kolektywnego reagowania i adaptacji do zmieniających się często trudnych warunków i okoliczności. Sposobów rozumienia tej kategorii jest oczywiście dużo więcej, podobnie jak sposobów wykorzystania samej koncepcji. Autorka konfrontuje opisane w książce możliwości odczytania kategorii oraz neoliberalnych uwarunkowań z ich funkcjonowaniem w pedagogice i psychologii.

Do tradycji myśli krytycznej nawiązuje także artykuł Moniki Humeniuk *Religia i krytyka – koncepcja Jacquesa Ellula w perspektywie pedagogiki ogólnej*. Autorka odczytuje koncepcję chrześcijańskiej anarchii współczesnego francuskiego teologa protestanckiego jako uwidaczniające się w teorii oryginalne połączenie zaangażowania religijnego i emancypacyjno-krytycznego, co zazwyczaj jest ze sobą niezgodne i pozostaje w napięciu. Szeroko omawia konteksty, założenia i uzasadnienia jego koncepcji, wyrażone w książce *Anarchia i chrześcijaństwo*, mając przy tym na uwadze, że: „Zarówno pedagogika krytyczna, jak i pedagogika religii stanowią dziś podparte rozległą tradycją i w pełni uprawnione pola niezależnych teorii pedagogicznych. Niemniej dla rozwoju pedagogiki ogólnej istotne są te impulsy, które pozwalają jej problematyzować ich pogranicze”.

W inny istotny dla pedagogiki ogólnej kompleks tematyczny wpisuje się artykuł Henryka Mizerka *Tworzenie refleksyjnej wiedzy w badaniach pedagogicznych*.

Dylematy – konteksty – punkty odniesienia. Jego autor, odwołując się do założeń koncepcji nauki znanej jako *Mode 2*, wskazuje na epistemologiczne oraz metodologiczne dylematy związane z tworzeniem wiedzy refleksyjnej w badaniach edukacyjnych. Wiedza refleksyjna, która jest jednocześnie wiedzą krytyczną i publiczną, stanowi w tym ujęciu wyraźną alternatywę dla wiedzy instrumentalnej i mimo zauważalnych trudności w upowszechnianiu badań wpisujących się w założenia *Mode 2*, zmiany na rzecz tej koncepcji nauki należy uznać zdaniem autora za nieodwracalne. Artykuł ten zamyka *Dział tematyczny*, w którym wypowiedzi 14 badaczy związanych z różnymi ośrodkami akademickimi stworzyło, co warto jeszcze raz podkreślić, będący dopełnieniem i dopełnienia wymagający obraz kondycji pedagogiki ogólnej w Polsce.

Przejdźmy zatem do krótkiego omówienia pozostałych składowych przedkładanego Czytelnikowi numeru czasopisma. Na *dział Artykuły i rozprawy* złożyły się dwie publikacje: Iryny Kurlak *Wybrane zagadnienia problematyki kompulsywnego zachowania: uzależnienie od zakupów (oniomania)* oraz Marcina Trepczyńskiego *Erudycja jako cel szkolnej edukacji filozoficznej*. Autorka pierwszego z nich kompleksowo omawia jedno z wiodących współczesnych uzależnień behawioralnych, jego ujęcia definicyjne, skalę, przyczyny, objawy, skutki, ofiary, diagnostykę oraz sposoby wsparcia. Autor drugiego prezentuje analizę wyników *Badania nauczania filozofii w gimnazjach i szkołach ponadgimnazjalnych*, zrealizowanego w Instytucie Badań Edukacyjnych, koncentrując się na stosunku dyrektorów tych szkół i nauczycieli uczących w nich filozofii do erudycji jako celu szkolnej edukacji filozoficznej.

Kolejne trzy anglojęzyczne artykuły wypełniają *dział „Colloquia”*. Katalin Morgan w *How do traumatic Shoah-witness testimonies fit into German History Education?* pisze o celach i efektach wykorzystywania świadectw ocalałych z zagłady w programach niemieckiej edukacji historycznej. Pochodzące z Ukrainy trzy badaczki, a mianowicie Oksana Gres, Elena Ionova i Viktoriia Partola, w artykule *Organization of health-preserving activity of the headmasters of general educational institution* omawiają etapy wdrażania przez kierujących szkołami ogólnokształcącymi działań na rzecz ochrony zdrowia. Trzeci tekst w tym dziale wyszedł spod pióra Anny Seredyńskiej. W artykule *Motivation of hospice volunteers in the past and today* autorka na podstawie przeprowadzonych badań konfrontuje założenia wolontariatu hospicyjnego z czasów powstania w Krakowie pierwszej takiej w Polsce placówki z motywacjami współczesnych wolontariuszy.

W ostatnich dwóch działach: *Recenzje* i *Kronika* znalazły się cztery pozycje. Po dwie recenzje książek i sprawozdania z konferencji naukowych, w tym wspomniane już, domykające niczym klamrą całość publikacji, sprawozdanie autorstwa Dariusza Stępkowskiego.

Pozostaje mi życzyć Czytelnikowi zajmującej i inspirującej lektury kolejnego numeru „Forum Pedagogicznego”.

Rafał Włodarczyk